

Hajdújárás, avagy a magyar hajdúvilág ősi gyökerei és értékvilága

Hajdújárás Észak-Bácskában található: 2500 lakosából 2200 magyar még napjainkban is. A hajdúöntudat az egyik legfontosabb magyar néplelki örökségünk! Érdeemes a magyar hajdúk világának gyökereit megismerni, mert ennek keretében a magyar történelem egyik legfontosabb kérdésköre tárul fel. De fontos a hajdúk művelődéstörténeti jelentőségének adalékaira is kitérni, mindazoknak az összefüggéseknek a keretében, melyek a magyar őstörténet jegyében is meghatározóak voltak. Fontos szerepe volt a hajdútársadalomnak Magyarország történelmében, hiszen Hunyadi Mátyás királyunk dicsőséges világa megszűntével évszázadokon át olyan sorsdöntő hazafiúi szerepet töltöttek be hazánk életében, ami egészen a XVIII. század elejéig meghatározó volt nemzeti létünk megtartásában. Két fontos életmód határozta meg a régi Magyarországot a középkortól kezdve. Az egyik a magyar parasztság csodálatos világa, melynek számos értéke (pl. népművészet, népzene, néptánc) napjainkig hat. A másik az ősi magyar lovas íjász műveltségéből fakadó lovas nemzeti létünk: a magyar lovas pásztorok, csikósok és gulyások világában gyökeredzett ez a magyar kulturális örökségünk. Évezredes lovas kultúránk gyökereiből teremtődött meg a magyar huszárok különleges, egyetemes értéként megjelenő, világszerte ismert hadtörténeti szerepe. Külön is meg kell emlékezni a magyar hajdúk országvédő és nemzetmentő szerepéről Bocskai, Bethlen és a Rákócziak korában.

I. Magyar pásztortársadalom a XI-XII. században

A magyar pásztortársadalom gyökerei okán számos adatot érdemes rögzíteni! A XI. században a magyarság önellátó (természeti) gazdálkodási módban és a „rideg nagyállattartás” rendjében élt. (1) Itt fontos hangsúlyoznom, hogy a

Kárpátokon túli terület a XV. századig a magyar határvédelem szerves része volt, és gyepe-rendszert fogalmaként ismert a történettudományban: e világ legfőbb ereje a szabad életmódú, nagyállattartó és lovas íjász magyar pásztortársadalom volt! A lovasíjász-műveltségű magyar csikósvilág adta Magyarország középkori haderejét a Kárpátok mindkét oldalán!

Szent György a „lovagoknak” és „lóval is foglalkozó parasztnak patrónusa”. (2) Márpedig Szent György a görög szertartású egyházvilág legfontosabb katonaszentje: görög feliratos zománcképe a Magyar Szent Koronán is megtalálható!

A középkori pásztortársadalom jelentősége okán fontos Bálint Sándor megállapítása: „Csánádpalota népe Szent Györgyöt máig a lovak védőszentjének tiszteli.” „Lovon ülve vörös kereszt zászlóval, dárdával, amint a sárkányt legyőzi, ritkán még keréssel, vértanúsága egyik eszközével is szokták ábrázolni.” (3)

A Kárpátok mindkét oldalán jelen volt a XIX. századig a székelység: körükben a görög hatás az V. századig, Attila hun királyig, és különösen Csaba királyfi koráig történeti tény!

Csaba királyfi sorsa tekintetében alapvetően azt kell kiemelni, hogy a hun testvérharc után a nagyapja, „Honorius görög császár Görögországban akarta megtelepíteni”: ennek okán „Csaba tizenhárom évig volt Honoriusnál Görögországban”. (4)

A székelyek hagyományában erősen él a hun eredettudat! Szent László király „Erdélyben a székelyeket határórré” tette: biztosította „ősi szokásaikat” és „szabadalmakkal” látta el őket a katonai szolgálatuk ellenértékéért. (5) Fontos kérdéskör a pásztorjog világa az adózás szempontjából is! A székelyek a „középkorban kialakult kiváltságaik szerint adót nem fizettek”: egyedül a királyi had ellátását szolgáló „ökörajándék” (az

állomány egyhatod része) volt szolgáltatási kötelezettségük, valamint a vagyonuk függvényében lovas vagy gyalogos katonát kellett kiállítaniuk. (6) Az adózás pedig összefügg a korabeli pásztortársadalom állatkereskedelmi viszonyaival! A XII. században a magyar kereskedők eljutottak Konstantinápolyba: telephelyeik voltak Plovdivban és Barancsban is. (7)

II. Görög—magyar határ (XI-XII. század): a katonáskodó pásztortársadalom

A gyepűvidék magyar lovas íjász pásztornépe és a régi görög—magyar határ kapcsán az alábbi fontos adalékot érdemes rögzíteni! 904 után zajlott *„Kurszán kende kíséretének széttelépítése a gyepűkre”*. (1) A külső határvédelem, a gyepűvidék okán fontos adat, hogy a csöböröcsöki csángó magyarok szerint őket még Szent László király telepítette a Dnyeszter partjára, hogy őrizék a magyar határt. (2) Egy könyvismertetőben ezek a gondolatok olvashatóak! *„Egyik legizgalmasabb fejezete a könyvnek az, amelyben a bizánci történészek tudósításait felhasználva, a szerző világos okfejtéssel és félreérthetetlenül kimutatja, hogy a székelyek nevének töve a gyepű jelentésű ősi magyar szék szó. Maguk a székelyek is mindig a legtisztább magyar nyelvet beszélő közösségnek tartották magukat. A szerző fejtegetéséből megtudjuk, hogy a székelyeket Árpád-házi királyaink a nyugati, majd pedig Erdélyben a keleti határoknak gyepűvel való védelmére telepítették azokra a vidékekre, amelyeken mindmáig fennmaradtak e védelmi feladatokra utaló helynevek.”* (3) Megítélésem szerint a gyepű szó azt is kifejezi, hogy az ilyen szóval leírt térségben jellemzően legeltető nagyállattartást folytató lovas íjász magyar pásztornép élt. Fontos kiemelni, hogy a gyepűvidék az Árpádok országának fontos határvédelmi területe volt minden irányban! *„Oklevelesen igazolható, hogy nem csupán nyugaton, hanem a magyar nyelvterület más részein is: délen is és északon is az Árpád-korban részben székelyek is laktak.”* (4) A XIII. század első harmadában a keleti gyepűvidék határvédő nagyállattartó és lovas íjász magyar pásztornépe súlyos helyzettel nézett szembe: 1204-től a görög világ teljesen megrendült állapotban volt; valamint a mongol hódítás következtében előállt népmozgások elsősorban

a gyepűvidék népességét hozták közvetlen veszélybe! Megítélésem szerint ezzel függ össze, hogy jelentős létszámú magyar pásztortársadalom (a pásztor görög szóval vlachosz) települt át a gyepűvidékről Erdélybe. Itt érdemes a XI—XII. századi görög világ graikovlachosz (görög pásztor) rétegére is utalnom: e középkori görög szabad pásztortársadalom szintén fegyveres katonai szolgálatot látott el, és ennek okán csak kis mértékű állattartást kellett teljesítenie: nagy szabadságot jelentő pásztortársadalmuk miatti kiváltságos jogállapotuk emléke maradandó, történelmi gyökerű büszkeséget eredményezett bennük. Megítélésem szerint a XIII. század első harmadától kezdve állt elő a gyepűvidéki magyar pásztortársadalom folyamatos betelepülése a Kárpát-medencébe: ennek okán érdemes az alábbi gondolatra utalnom! *„Magyarországon a 13-15. században kialakult a »pusztai állattartás« típusa mint az állatkivitel fő bázisa. Ennek azonban nem volt köze a nomadizmushoz. Tözsérek, pásztrok, hajcsárok (hajdúk) foglalkozása volt.”* (5) A fenti gondolat azért is fontos, mert megítélésem szerint a magyar pásztortársadalom nagy létszámú, jelentős katonai erő képviselő világát tisztelhetjük a hajdúk XVI-XVII. századi világában! A hajdúk a kiváltságukat *„katonai kötelezettségek teljesítéséért kapták 1606-ban.”* *„A hajdúk önkormányzatának jogi kereteit Forgách Zsigmond 1613-ban kiadott 12 pontos instrukciója szabta meg, bár a Hajdúkerület csak 1698-ban a hajdúk főkapitányának megválasztásával jött létre. Addig a hajdúvárosok pallosjoggal rendelkeztek.”* (6) Megítélésem szerint a hajdúk kiváltságai a korábbi, középkori eredetű magyar joggyakorlaton alapulnak: e körben utalok arra, hogy a katonai szolgálat okán fennálló kiváltságos jogállapot a székelyek határőrvédelmi szerepe okán közismert. Györffy István a katonáskodó hajdúk hajdani tízes szervezetének emlékeként, mintegy közigazgatási leképeződéseként magyarázta a hajdúvárosok újkori közigazgatásában szerepet játszó tizedeket. A régi tízed katonai keretet jelentett, később a tízed közigazgatási keretté vált. *„A tizedek alatt régen nem városrészeket értettek, hanem katonai egységeket” - írta.* Hasonlóképpen vélekedett több évtizeddel később Ráczy István, amikor Böszörmény tizedeiről szólva leírta: *„A tized a városi közigazgatás alapegysége maradt. El-*

vesztette katonai jellegét.” (7) Megítélésem szerint a középkori székelység tízes szervezetének jogszokása minta volt a későbbi évszázadokban a hajdúvárosok közigazgatási rendszerének kialakításakor: mindkét magyar népcsoport a nagy szabadságban élő ősi magyar pásztorvilágban gyökeredzett, és katonai szolgálat kötelezettsége mellett megőrizték kiváltságos állapotukat a feudális állam keretei között is. A „hajdúszabadság” fogalmi köre is ősi gyökerekre mutat! Itt indokolt utalnom arra, hogy a X—XV. században a magyar—görög érintkezések területe volt Havasalföld (Ungrovlachia, azaz Magyarpásztorföld): a magyar hajdúk gyökerei ebből a térségből valók. Ez azért is hangsúlyozandó, mert a XIX. század közepéig létezett Havasalföldön székely nevet viselő megye, melynek kapcsán azt indokolt kiemelni, hogy ez az Árpád-korban a magyar gyepűvidéket, és egyúttal a magyar—görög határtérséget jelentette. Az adatok abba az irányba mutatnak, hogy ebből a gyepűvidéken élő, középkori lovas íjász és nagyállattartó magyar pásztornépből származott Buthi Vajk, aki a székely ispán, Hunyadi János édesapja volt. A székelyek Árpád-korban zajló történetében fontos az alábbi megállapítás! *„Hol is voltak az Árpád-korban székelyek? Ott, ahol jól szervezett határvédő katonáskodó népre volt szükség. A székelyek tehát katonailag szervezett magyarság. Első, a nyugati magyar határszélen történt említésük: elővédek a csatában. Így hát a székelyek eredetileg nem külön etnikai csoport, hanem a központi hatalom által szervezett határvédők katonai csoportja. Véleményem szerint tehát a székely népnév sem etnikumot, hanem foglalkozást jelölt eredetileg. Erre utalhat a lólőszékely tisztségnév is: a székelyek többsége gyorsan mozgó lovas katona volt.”* (8) A lovas katonai minőség alapvető feltétele a kiváló méneseket biztosító pászortársadalom, melynek eredeti élete leginkább a gyepűvidéken zajlott! Tagányi Károly (1858–1924) *„a Magyar Nyelv”-ben „Gyepű és gyepűelve” címen közzétett tanulmányában ... hazánk határainak, a magyar állam és társadalom területi kialakulásának történetéhez adott, úgyszólván csak a helynevek szakszerű magyarázata alapján, megbecsülhetetlen útbaigazításokat, gyakran átlépve a nyelvtudomány területére is, melynek szintén avatott munkása volt”.* (9) Fontos a gyepűvidék jelentő-

sége! *„A korai feudális állam patrimoniális királyság volt. Ez azt jelentette, hogy a király hatalma földbirtokain nyugodott. A király az Árpádok birtokállományát jelentősen megnövelte, hozzácsatolta a legyőzött törzsfők birtokait, majd utódai a törzsek földjeit összekötő, valamint az ország határain védelmi célt szolgáló lakatlan területeket, az ún. gyepűket is.”* (10) Hangsúlyozom, hogy védelmi célt szolgáló területek voltak a gyepűk: ez volt a lovasíjász-műveltségű, nagyállattartó magyar pásztorvilág Kárpátokon túli hatalmi és görög kapcsolatokkal bíró területe a XI-XII. században. A tatárjárás után a gyepű újraszervezése fontos feladat volt!

III. Magyarpásztorföld vidéke a görög—magyar kapcsolatok jegyében

A régi pásztorvilág kiemelkedő jelentőségű műveltséget hordozott a középkori Magyarországon és Görögország történelmében is. Az ókori pásztornép lakta vidék volt a görögországi Árkádia, ami a boldogság, a gondtalan pásztorvilág területét jelentette az ókori görög költészetben.

E pásztorvilág erejét mutatja a jogállásuk is, melynek gyökerei az ősiségből erednek! *„Az a jelenség, hogy a XIII. és XIV. században királyaink a magyarországi joggyakorlat alkalmazásával bele ütköznek a székelyek régebbi törvényeibe, csak annyit bizonyít, hogy ott a változatlan viszonyokra szabott régi törvény megmaradt, míg itt a viszonyokkal együtt változott.”* (1) A középkori magyar—görög kapcsolatok jegyében izgalmas kérdéskör a „*pascua Romanorum*” területe (jelentése a „rómaiak legelője”), ami a „*pastores Romanorum*” (ami „rómaiak pásztorai”) fogalommal együtt értelmezve, megítélésem szerint, a X—XII. századi magyar nagyállattartó pásztorvilágot jelentette.

Feltevésém szerint ez volt az a térség, melyről Marczali Henrik azt rögzítette, hogy *„a byzáncki írók Ungrovlachiának nevezték”.* (2) Anonymus krónikája szerint Álmos és Árpád idején a magyarok a „rómaiak legelője”-re, azaz *„Pannónia földjére vonuljanak, mely előbb Attila király földje volt”:* *„Attila király halála után a rómaiak Pannónia földjét legelőknak hívták azért, mivel a nyájai Pannónia földjén legeltek”.* Horváth János volt az, aki 1966-ban *„minél több bizánci vonatkozást igyekezett kimutatni a Gestában, így a Romani*

jelzőt is Bizáncra vonatkoztatta, mivel a bizánciak mindvégig rómaiaknak nevezték magukat”. (3)

E körben különösen fontos az V. századi hun gyökerekkel rendelkező székely pásztorvilág katonai erejére is utalnom, melynek középkori valódi világa megértéséhez a Kárpátokon túli területekre is indokolt a kutatói gondolkodást kiterjeszteni: jó példa erre, hogy Havasalföldön a XIX. század közepéig létezett Székely megye is. A középkori székely lovas életmód és nagyállattartó pásztorvilág a magyarság legfőbb jellemzője volt a IX—XIII. században.

A XI. században a magyarság önellátó (természeti) gazdálkodási módban és a „rideg nagyállattartás” rendjében élt. (4) Itt érdemes az alábbi adaléokra is utalnom: a legkorábbi keresztek a magyar sírok lovas temetkezéseinek régészeti feltárásakor kerültek elő. (5)

A Magyar Néprajzi Lexikon „latorkert” címszavában ez olvasható a rendeltetéséről: „latorkert sűrűn egymás mellé állogatott, hegyes karókból készült egyszerű kerítés”, „a hirtelen felbukkanó portyázó csapatok ... és latrok távoltartása céljából készítették”. Megítélésem szerint ez a védelmi építmény valójában éppen a határvidékeken lehetett jellemző, és ez a határvédelmet ellátó szabad pásztorvilág letelepedett életmódú népcsoportjaival is összefügghetett.

A székelyek a „középkorban kialakult kiváltságaik szerint adót nem fizettek”: egyedül a királyi had ellátását szolgáló „ökörajándék” (az állomány egyhatod része) volt szolgáltatási kötelezettségük, valamint a vagyonuk függvényében lovas vagy gyalogos katonát kellett kiállítaniuk. (6) A szabad magyar pásztorvilágnak a feudális rendi világba való betagozódása sok száz évig tarthatott: megítélésem szerint a magyarságnak a Kárpát-medencébe való betelepülése kapcsán fontos gondolat, hogy ez „nem egyszerre és nem egy vidékről történt; mert ha ellenkezőleg történik vala, akkor a székelyek nyelvében nem volna többféle tájbeszéd megkülönböztethető”. (7) Ez a sok száz éven át tartó, az egyes magyar szabad pásztorvilági csoportokat a feudalizmusba oltó államrend az Árpádok idején már nagyrészt megvalósult a Kárpát-medencén belül: a Kárpátokon túli gyeplővidéken élő XI—XIII. századi magyarság valójában akkor vált a Szent István által meghatározott államrend részévé, amikor a különféle

okok (pl. háborús pusztítások, tatárjárás) miatt a Kárpátokon belüli Magyarországra települt be; és ahol hosszú időn át megőrizte önálló jogállását, melynek érdekében a határvédelmi feladatok ellátásában meghatározó szerepet vállalt.

Megítélésem szerint a magyarság népszerűsége, és különösen az V—XV. századi Kárpátokon mindkét oldalán élő hun-magyarság kutatása okán fontos az alábbi megállapítás: „elszakadt néptöredék tehát a székely is, mely a csángókkal együtt telepedett ki Magyarországra területéről”. (8) De ugyanez lehetett a helyzet a magyar pásztorvilág egészében is! „A honfoglaló magyarok főleg állattenyésztési, pásztorvilági ismereteket hoztak magukkal, de nem volt már idegen tőlük a növénytermesztés sem.” A Hunyadiak idején, a „XV. századi fénykorban bizonyosan része volt a mezőgazdaságtörténeti folytonosságnak is”. (9) Itt indokolt felvetnem azt is, hogy a magyar nyelvjárások jellegzetességei e körben is kutandó feladatot jelentenek!

Fontos jól értelmezni azon jellegzetességeket, melyek „az erdélyi székelyek nyelvét és még nagyobb mértékben a vele rokon moldvai csángó nyelvet jellemzik, a régi magyar nyelvben és a magyarországi nyelvjárások archaismaiban is felfalálhatók”. (10)

Megítélésem szerint e körben a Kárpátokon túli gyeplőrendszernek a IX—XIII. századi magyar pásztorvilága fontos kutandó és megértendő feladat! A gyeplő „lakatlanul hagyott földszavok, mocsár, vagy dombvonulatok, folyórégiók, vagy szűzen hagyott erdősávok” területét jelenti: a gyeplőrendszer „ősi ugor forma”, „védőöv, a ménesek, csordák és nyájak biztosítása ... a határvillongások, legelőviták megakadályozására”. (11) De mi is jellemző a pásztorvilág egészében? „A szabad magyar existenciális körülményeiben és szociális vonatkozásaiban nem alárendeltje senkinek, életét a törzsön belül csak közös akarattal létrehozott szabályok irányítják.” (12)

Többek szerint a „székely szó eredetileg minden régisége mellett sem nemzetet, hanem foglalkozást jelent”. A székely név „magyar, mert szék-elv, széken túli, szék megettől jelentése van”. Van olyan vélemény, hogy a székely megnevezés „a magyar szék-elvből alakult határország (marchia) jelentéssel” bír. (13)

Itt indokolt utalnom arra, hogy a nagyállattartó és lovas íjász magyar pásztorvilág ősisége a Kr. előtti II. évezred világába vezet, melynek minőségét, tudásvilágát már az ókori görögök is felismerték! A görög mitológiában oly fontos kentaurusok „nyilvánvalóan a pásztorokodó” őslakók voltak, akik „kiválóan értettek a lótenyésztéshez, s általában a lovakhoz”. Kheirón kentaur volt a lovaglás tudományának nagymestere, és a tanítványai közé tartoztak az alábbiak: Héraklész, Kasztór és Polüdeukész, Jászon és Athamasz is. A fentiek okán fontos rögzíteni, hogy „jelentős lótenyésztés folyt Trójiában” és Trákiában is. (14) Évezredek át magas műveltséget jelentett a nagyállattartó pásztoréletmód: megítélésem szerint az V—XV. századi (nagy szabadságban élő) magyar pásztorvilágnak katonai vitézségi örökösei voltak a XVI. századi magyar hajdúk!

IV. A pásztorföld ősvidéke a Kárpátok térségében

A IX-XV. századi magyar pásztorvilág jelentőségét a Kárpátok mindkét oldalán megvalósuló határvédelem okán indokolt kiemelni. Itt fontos rögzítenem, hogy az ősi gyökerű magyar pásztor-társadalom különleges világot jelentett a magyar történelemben! A „magyar néphitben különleges helyet foglalnak el azok a férfiak, akik az állatokkal rendkívül ügyesen tudnak bánni”¹⁴: az „ördögös kocsis”, a „tudományos pásztor” ebből a néplelki megközelítésből fakadnak. „A tudományos pásztorok keze alatt gyarapszik a józság.” A „gazdák büszkeségét is jelentette a szépen járó ló, a jól tartott szarvasmarha”. „Tárkány Szűcs Ernő és mások megfigyelései szerint régen még a sírjelekre is feltehették a „bilyogot” mely a józság égetett tulajdonjegye volt.” (1)

Ez utóbbi kapcsán az is kiviláglik, hogy a magyar pásztor még holtában is pásztor maradt!

Többek szerint „az erdő elve eredetileg erdei, a havas elve és szék elve, havasél és székél volt, lakóik pedig erdelieknek, havas-elieknek és székelielieknek neveztettek”. Van olyan elképzelés is, hogy a „székelyek nevében lappangó szék nem is a magyarországi hazát, hanem az erdélyi magyarság só- és vashányászatáról híres szék-földjét, a szék-elv szó pedig a rajta túleső hazát akarja jelenteni”. (2)

A Kárpátokon túl élő középkori székelység az V-XIV. között igen erős kapcsolatban állhatott a görög világgal! „A Barcaságot átszelő ókori út - amely összekötötte Erdélyt az ojtózi szoroson keresztül a Fekete-tenger partján levő görög kereskedelmi városokkal -, nagyobb jelentőséget nyert a Kr. u. I-II. században.” (3) Az V. századi hungorog kapcsolatrendszer is izgalmas kérdéskör e tárgyban! A 435. évi margoszi béke egy, a hunok érdekeit érvényesítő szerződés volt. A margoszi béke néhány sora így szól: „A keletrómaiak nem tárgyalhatnak és nem köthetnek szövetséget hun fennhatóság alatt álló illetve hunokkal háborúzó népekkel. A keletrómaiakkal a kijelölt határ menti városokban lehet csak lebonyolítani az áruforgalmat. Mindkét fél kötelezte magát a nyilvános piacok tiszteletben tartására. A keletrómaiak hun alattvalókat, illetve hunoktól szökött hadifoglyokat nem fogadhattak be.” (4)

Egy adalék az évezredes görög kapcsolatok jelentősége okán! A székely hagyományban Réka volt Attila hun király felesége, és így Csaba királyfi édesanyja. A XIV. századi Képes Krónika szerint e hölgy görög császárlány volt. Megítélésem szerint e két történelmi hagyomány a görög szófejtés jegyében egy irányba mutat: a görög „Euréka” név „Eu Réka” névalakja ugyanis arra mutat, hogy Csaba királyfi édesanyja magyarul „Jó Réka” volt!

„A székelyek származásával kapcsolatosan pedig azon meggyőződésének adott hangot, hogy a székelyeknek hun származástudatuk van. Úgy tudják - folytatja László Gyula -, hogy ők Attila népéből maradtak itt. Én ezt a tudatot gyermekkoromban személyesen is átéltem. Székelyszáldobos és Rákos között van Rékapataka. Réka Attila felesége volt. Van ott egy nagy dombszerű erdő, a hegy-nyúlvány pedig Réka sírja. Én, mint gyermek, meglehetősen tisztelettel és félelemmel jártam ezeken a helyeken, ahol Attila felesége van eltemetve. Nemrégiben a Történettudományi Intézet egyik nagy tudású történésze bebizonyította, hogy a székelyek valóban Árpád honfoglalása előtt is itt éltek.” (5) Fontos hangsúlyoznom, hogy a hun testvérháború után a Kárpátok mindkét oldalán éltek hun néptörzsek!

„A hunok pártján álló Csaba királyfi és népe, továbbá az a hun-törzék, mely Csigla mezején

vonta meg magát, a székelyek őse lett. Csak-hogy a genealógiájuk utóbb teljesen összezavarodott. Figyelmes mondafejtéssel mégis kideríthető, hogy a csig-la (»bekerített lakhely«, avar kerítés) menekültjei azok az avarok voltak, a kik az ország nyugati végein meghódoltak és nyugati határőrök, »székelyek« lettek. A keleti határőrök, vagyis a mai erdélyi székelyek, a kik a magyarsághoz keleten, mint »holmi kabarok« csatlakoztak, a keletre visszavándorolt avar-hunoknak, vagyis Csaba népeinek voltak utódai.” (6)

De itt kell a hun-székely-avar-magyar folytonosságot is kiemelni! „Annak, a mit mi a mondkból igazolni tudunk, itt az a folytatása látható, hogy a keleti székelység hajdan a bujdosó Csaba királyfi népe volt. Ez pedig azt teszi, hogy a keleti és nyugati székelység a pannóniai romlás előtt egymásnak édes testvére volt. Ha ez valamikor történelmileg igazolható lesz, akkor az derül ki, hogy a mai erdélyi székelység épp úgy avar volt, mint a dunántúli.” (7) E tárgykör kapcsán a Kárpát-medencében lévő sok évezredes nagyállattartó és lovas életmódú pásztorvilágot is meg kell említeni. A Kárpát-medence kapcsán fontos rögzíteni, hogy a középső bronzkorból háziasított lovak, zablák régészeti leletei, „magas termetű, harcias pásztorok” leletei kerültek itt elő: például Keszthelyen egy „hosszú, keskeny pengéjű, szépen díszített bronzkard”. Ez a Kr. előtti XIII. században itt élő „halomsíros” nép fontos emléke. Szoros összefüggés állt fenn „a Kárpát-medencei, a nyugat-anatóliai és a görögországi lótarthatás adatai között”: e térségben a Kr. előtti „II. évezred dereka körüli századokban volt a legelterjedtebb a lótenyésztés”. Fegyvereiket „lőhátról vívott csatákban használták”. A „közös lakoma” intézményéről a görög filozófus Platón is írt: szerinte ez a legrégebbi intézmények közé tartozott, és az állandóan mozgó, vándorló törzsek alapvető életformájának a része volt. (8) E lovas íjász pásztornépet hívták a görögök szkítának!

Csokonai Vitéz Mihályt (1773-1805) „az első népdalgyűjtők között tartjuk számon”, „műveinek számos folklór eleme mutatja a néphagyomány felé való fordulást”, és az „anakreoni dalokra írt jegyzetében felszólítja az írókat a népi kultúra megismerésére”: „Magyarjaim! Literátorok! Ne csak a külföldi írókat olvassátok, hanem keressétek fel a rabotázó együgyű magyart az ő er-

deiben és az ő scytha pusztáiban, hányjátok fel a gyarló énekeskönyveket, a veszekedő prédikációkat, a szúr-bibliopoliumon kiterített, szennyes románcokat, hallgassátok figyelemmel a danoló falusi leányt és a jámbor puttonost; akkor találtok rá az Árpád szerencsi táborára, akkor lelítek fel a nemzetnek ama mohos, de annál tiszteletesebb maradványit, amellyeket az olvasott és az utazott uracskáknak társaságában haszontalan keresnétek.” (9)

Megítélésem szerint a lovas íjász életmódú magyarsággal függenek össze a későbbi „huszárvár, huszárvaros, hajdúpalánk, katonaváros” fogalmak, melyek a középkori magyar gyökereiket tekintve az Árpád-kor földvárainak és a gyeplővidék pásztorvidékének építési hagyományai-ból táplálkoztak.

V. Pásztorok, hajdúk, betyárok

Számos kutató látott összefüggést a XVI-XVII. századi hajdúársadalom egy részének életviszonyai, a kuruckor bujdosói és a XVIII-XIX. századi betyárvilág jelenségei között. „Gönczi Ferenc említi, hogy a betyárvilággal való alaposabb foglalkozásra a pásztorélet terén végzett kutatásai ösztönözték.” (1) A fentiek jegyében indokolt a görög kapcsolatok fényében is megvizsgálni ezt a kérdéskört, mert Konstantinápoly 1453. évi eleste, majd az ezt követő török hódítás nyomán valójában a Kárpátokon túli magyar pásztorterületeken rettenetes létbizonytalanság és megélhetési válság alakult ki: ez volt az a magyar pásztorvilág, mely elmenekülni kényszerült a török elől a Kárpát-medencében lévő Magyarországra, és főként a Tisza-vidéken lelt újra otthonra.

A „kintháló, rideg pásztorok számítottak” az ősi gyökerű magyar pásztorársadalom legmagasabb társadalmi csoportjának. „A faluktól távol élő pásztorok kezében a bot nemcsak az állat hajtására, vagy ellene való védekezésre szolgált, hanem fegyverül kóborlókkel, rablókkel, a maga hiányát pótolni akaró más lopó pásztorokkal szemben. ... A párbajszerű botlótánc tehát egy olyan műveltség és életforma sajátja, ahol még a harc, a védekezés nagy szerepet játszik, ahol valamiféle fegyver viselése nem vált feleslegessé, ahol nem volt a társadalomnak ellenőrző s annak békéjét biztosító, törvényeket végrehajtó hatalma.” (2)

Még egy adalékot érdemes rögzítenem a hajdúság táncműveltségének jegyében! A „XVI., XVII., XVIII. században a legelterjedtebb magyar tánc a hajdútánc és azzal rokon tánc” volt: „Verancsics idejétől kezdve (a XVI. század eleje) egész a szatmári békéig, sőt egész 1800-ig az uralkodó, egész Magyarországon elterjedt, úrtól és paraszttól egyformán táncolt népi tánc volt”. (3) Ez a pásztortársadalom olyan közösségi és katonai erőt jelentett, mely minden XVI-XVII. századi magyar függetlenségi küzdelemben kiváló hadsereget biztosított a vezetésükre alkalmas magyar államférfiaknak: Bocskai István és Bethlen Gábor személye e körben külön is kiemelendő. „Ismeretes, hogy Bocskai István 1605-06-ban letelepítette a hajdúk egy részét.” A Korponán 1605. december 1-jén kelt armális szerint Bocskai kimondottan „a mi hajdú vitézeinket” telepítette le, tehát „azokat, akik szabadságharcában mellette harcoltak”. „Felsorolta a kapitányok neveit : Csomaközi András, Szilassy János, Kövy Miklós, Pallay Pál, Kovács Albert, Somogyi György, Farkas Mihály, Elek János, Csatóry János, Szénássy Mátyás, Nagy Mátyás, Füzy István, Hajdú György. A kapitányok, neveik után ítélve, mindannyian magyarok. ... Az armális letelepítette a hajdúkat, hogy: »bizonytalan lakhelyeikről el ne széledjenek« és nekik adja »Szabolcs megyében létező és ezelőtt a mi tokaji várunkhoz tartozott Kalló egész városunkat, hasonlóan Nánás, Dorogh és Varjas puszta birtokainkat és Hadház, Vámos-Pércs, Sima és Vid nevezetű birtokbeli részjóságainkat« minden »királyi jogunkkal« együtt. A szoboszlaiakat 1606. szeptember 2-án letelepítő, Kassán kiadott oklevél ugyanezeket mondja.” (4) Ha viszont nem volt olyan magyar államférfi, aki ezt a pásztortáncot, a hajdúkat jó eszme és gyakorlat jegyében megszervezte volna a hazát szolgáló erővé, akkor bizony a kilátástalanság számos rossz utat eredményezett. Teljesen „nyilvánvaló, hogy nem a rablócsapatok, martalóchadok, katonaszökevények, betyárbandák szülték egymást, hanem az áldatlan közállapotok, a sorcsapások”. A „szabályozatlan s részben szabályozhatatlan életformák következménye volt ezeknek a kegyetlenkedő, kiegyensúlyozatlan rablócsapatoknak romantikus színben való szereplése”. (5)

„Nem állíthatja senki sem azt, hogy a XVI. és

XIX. század magyarországi rablóbandáinak szervezete között rokonság van, hogy a XIX. századbeli betyárbandák leszármazottai a XVI. század martalócainak, fosztogató hadainak, kujtorgó népének.” (6) A magyar hajdúk és betyárok is jó erőt jelentettek mindig a haza védelmében, amikor méltó vezetők álltak a magyarság élén. Katonai erejüket még a táncaik is kifejezik! „Mimikus párbaj és küzdelemszerű táncok sajátos csoportját alkotják azok a táncok, melyekben az ellenség láthatatlan. Néhány öregebb magyar pásztor gyakran táncolt még bottal s a tisztán botkezelési virtuskodások közben is gyakran végzett támadó és védő mozdulatokat s ezzel tarkították táncukat. Gyakran ezt az ellenséget valamelyik zenész képviselte, aki felé a pásztor veszedelmes vágásokat végzett.” (7)

Itt érdemes hangsúlyozni, hogy az ősmagyar lovasíjász-műveltségű és nagyállattartó pásztornép fegyvertáncvilágának ma ismert műveltségi hagyatéka a pásztortánc, a kanásztánc, a hajdútánc, a huszártánc, a betyártánc. Nem szabad megfeledkezni a nevezetes magyar lovas betyárokról sem, hiszen 1848-1849-ben Rózsa Sándor vezetésével mintegy százötvenen szabadcsapattá szerveződve a magyar szabadságért küzdöttek igen nagy eredményességgel.

Györffy István kutatásai szerint a hajdúk legnagyobb részét alföldi, tiszántúli magyarok voltak. (8) „A ki a honfoglaló ősmagyarság útját ismeri, a kinek van tudomása a Volgamenti őshazáról, az meg fogja érteni, miért hasonlít a kozák táncz a hajdútánczhoz s miért találni meg a mi csárdásunkat a kirgizeknél, a tatároknál s a cserkeszeknél, szóval a Kaukázuson át messze be Közép-Ázsiáig. Mert egy közös ősforrásból erednek, onnan, a honnan a magyarság életfolyása kiindult.” (9) Magyarország hajdúi a táncukat a „kezükben meztelen pengével járták, s ahogy közelítették egymás felé, úgy csendítették, csattogtatták és pattogtatták össze kardjukat, miközben állandóan táncolva testüket bámulatos mozdulatokkal és nagy erővel fel és le mozgatták és forgatták, miközben mértékük és szokásuk szerint a görögök módjára énekeltek”. Indokolt hangsúlyozni a „haditáncok szerepét a görög kultúrában”. A görögök a „hősökről azt mondták: jól táncolta végig a harcot”. „Ezek a férfias, fegyveres táncok ott maradtak fenn, ahol magának a harcnak, a bá-

torságnak nagy jelentősége volt. Nem véletlen, hogy a tiszántúli részeken, a sokszor gazdát cserélt Partiumban, Erdély határán maradt fenn az emléke legtovább.” A hajdútáncnak a „gyökerei visszanyúlnak a görög hőskor mondavilágába”. (10)

VI. Kurucok és huszárok

A középkori magyar-görög kapcsolatok jegyében indokolt a magyar kuruc szó eredetét, és ennek okán, a kurucként megjelölt katonanépeség társadalmi gyökereit megvizsgálni. Különösen indokolt megemlékezni e kérdéskörrel, mert Dózsa György korától egészen a Rákócziak időszakáig voltak meghatározóak a kurucok, akikről a görög irányba mutató adalékok igen fontosak. Ebben a korszakban valójában a legfőbb cél a magyar szabadság kivívása, a törökök Balkánról való kiszorítása Moldva és Havasalföld görög fejedelmeivel való együttműködés révén, és ezzel párhuzamosan a görög szabadság megteremtése volt.

A kuruc megnevezés eredetét többen „a „kurosz” görög eredetű” szóból vezetik le, és a „felkelő” szó „értelemben használták”. Alapvetően fontos kérdés a kuruc megnevezés eredetkutatása kapcsán, hogy „a görög eredetű „kurosz” szóból keletkezett-e az a magyar szó, amely egy korszakot jelöl meg történelmünkben”, és „amelyet bizonyos emberi magatartás jelölésére is használunk napjainkig terjedően”. (1) Az utóbbi gondolat azért is kiemelendő, mert a magyar műveltségi körben a „kuruc” szó évszázadok óta a harcos kiállást megjelenítő emberi magatartás alapfogalmát jelenti. A kurucok kapcsán sokszor felvetődik, hogy Dózsa György keresztesei voltak azok, akiket először kuruc névvel illettek: ez viszont önmagában azért is jelentős, mert félezer éves szóhasználati ősiségről van szó.

Megítélésem szerint a kuruc megnevezés kutatásában a görög eredetű „kurosz” szóból való eredeztetés igen lényeges és valós feltevés: ennek okán indokolt utalnom a nagy szabadságban élő lovasíjász-életmódú és nagyállattartó magyar pásztorvilág évezredekken átívelő, ősi gyökereire. E magyar pásztorvilág a hun korszaktól kezdve meghatározó módon volt jelen, életmódban és katonai értelemben is, a Kárpát-medencében és a Kárpátokon túli területeken is. Az Árpád-kor-

ban ez a magyar pásztorvilág volt a Kárpátokon túli magyar gyepűvidék legfontosabb ereje: ezt törte össze legelőször a török hódítás, ez a magyar pásztorvilág áramlott be a XIV. század végén hatalmas tömegben a Kárpát-medencébe, és ebből a pásztorvilágból származtak a XVI-XVII. századi magyar hajdúk.

A fenti alapvetések és összefüggések azért fontosak, mert a XVI-XVII. század magyar szabadságküzdelmeiben a magyar katonavilág társadalmának hatalmas jelentősége volt: nemzetfenntartó szerepüket mutatják az olyan (művelődéstörténeti és néprajzi szempontból is kiemelkedő jelentőségű) alapszavaink, mint a hajdú, a kuruc és a huszár szó (ez utóbbi a magyar lovas katonai minőségének szintén félezer éves kifejezője az egész világon). Ez utóbbi kapcsán érdemes megemlítenem egy görög irányba mutató adalékot! Huszár szavunk bizánci kapcsolatai tekintetében egy szakértő szerint a görög eredetűsége mellett foglalt állást. (2) A huszár, a kuruc és a hajdú egyazon évezredes magyar lovasműveltségi hagyományból ered: megítélésem szerint a kuruc korszakot a kor hajdúinak a görög irányba mutató adalékait is érdemes az összefüggéseik mentén értelmezni. Természetesen a görög összefüggések a középkori magyar pásztorvilágban gyökerező hajdúvilág adalékainak ismertetésekor, hiszen a XIV. századig Konstantinápoly jelentette a hajdúk által megvalósított marhakereskedelem fő irányát. A Kárpátok térségében az V-XV. század között ezer évig állt fenn e közvetlen görög hatás: ez azért kiemelendő, mert Magyarországnak (Ungrovlachiának) nevezték a középkori görög krónikások Havasalföldet. A görög vlahosz szó ugyanis pásztor jelentésű, és ekként életmódot jelölő szó: ez azért lényeges, mert a szkíta világból eredő magyarság évezredekken átívelő nagyállattartó pásztoréletmódja, lovas íjász volta köztudott valóságot jelent minden magyar és görög történeti munkában!

A hajdúvilág és a székelység történeti kapcsolatrendszerének okán fontos hangsúlyozni, hogy Erdély és Havasalföld évezredes kapcsolata e korban még élő valóság volt! Báthori Gábor erdélyi fejedelem 1612. januári levelében az alábbi szerepel: „Gábor, Isten kegyelméből Erdély és Havasalföld fejedelme, Magyarország részeinek

ura és a székelyek ispánja”. (3)

Itt fontos utalnom arra is, hogy a „*huszárvár, huszárváros, hajdúpalánk, katonaváros*” fogalmak a középkori magyar gyökereiket tekintve az Árpád-kor földvárainak és a gyepűvidék pásztorvidékének építési hagyományyaiból táplálkoztak.

A bácskai Hajdújárás magyarságának ősi gyökerei okán fontos utalnom arra, hogy a magyar hajdú név a pásztoréletmódú szarvasmarha-kereskedelem „*hajtó*” foglalkozási névből lett évszázadok alatt magyar népcsoportnévvé: alapja ennek a közös jogállás, azaz a sorsközösség alapvető ténye volt! Magyar mivoltunk, történeti gyökereink lényege a sorsközösség tudata és megélése, mely örök műveltségi és érzelmi kötelék minden magyar számára az egész világon.

Források:

I. Magyar pásztorvilág a XI-XII. században:

(1) Kristó Gyula-Barta János-Gergely Jenő: Magyarország története. Előidőktől 2000-ig. Bp., 2002. 84. o.; (2) Bálint Sándor: Szent György kultuszának maradványai a hazai néphagyományban. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 85. évfolyam, Budapest, 1974. 213. o.; (3) Bálint Sándor: Szent György kultuszának maradványai a hazai néphagyományban. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 85. évfolyam, Budapest, 1974. 213. o.; (4) Képes krónika. Heti klasszikusok. Sorozatszerkesztő Tarján Péter. Fordította Geréb László. Bp., 1993. 21. o.; (5) Dr. Reiner Zsigmond: A keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése. Bp., 1907. 33. o.; (6) Szász Zoltán: Székelyek, szászok, románok a középkorban. In.: Erdély a történelemben. Csíkszereda, 1998. 53. o.; (7) Kristó Gyula-Barta János-Gergely Jenő: Magyarország története. Előidőktől 2000-ig. Bp., 2002. 89. o.

II. Görög-magyar határ (XI-XII. század): a katonakodó pásztorvilág:

(1) Gerevich László: Budapest története az Árpád-korban. In.: Nagy Tibor, Györfy György, Gerevich László: Az őskortól az Árpád-kor végéig. Budapest története I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 258. o.; (2) Moldvai csángó-magyar okmánytár 1476-1706. I. kötet. Szerkesztette Benda László. Bp., 1989. 40. o.; (3) Sólyom László: Balázs János: Magyar deákság. Magvető, 1980. 565 o. In. Honismeret. 1983. 4. szám. 46. o.; (4) Benkő Loránd akadémikussal beszélget Szabó T. Ádám Adalékok a székelyek korai történetéhez. In. Honismeret. 1985. 5. szám. 23. o.; (5) Paládi-Kovács Attila: Szabadfalvi József, a pásztorvilág kutatója. In.: A Herman Ottó Múzeum évkönyve 47. Miskolc, 2008. 815. o.; (6) Bánkiné Molnár Erzsébet: A jászkun autonómia. Dél-alföldi évszázadok 22. Szeged, 2005. 22., 124. o.; (7) Bárh János: Az eleven székely tized. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizedek működése a XVII-XX. században.

Kecskemét, 2007. 18. o.; (8) Benkő Loránd akadémikussal beszélget Szabó T. Ádám Adalékok a székelyek korai történetéhez. In.: In. Honismeret. 1985. 5. szám. 29. o.; (9) Érszegi Géza: II. Kormányzattörténet. 1. AZ 1526 előtti feudális magyar államszervezet. A középkori állam központi szervei. In.: Csánki Dezső: Tagányi Károly (1858–1924). In.: Levéltári Közlemények. 2. (1924) 1–4. 207. o.; (10) Érszegi Géza: II. Kormányzattörténet. 1. AZ 1526 előtti feudális magyar államszervezet. A középkori állam központi szervei. In.: Dóka Klára — Albrecht Kunszéri Gabriella: Levéltári ismeretek. Oktatási segédanyag a segédlevéltáros és a levéltári kezelőtanfolyamok hallgatói részére I. rész. Levéltári módszertani és oktatási füzetek. 4. Budapest, 1998. 190. o.;

III. Magyarpásztorföld vidéke a görög-magyar kapcsolatok jegyében:

(1) Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 8. évfolyam, Budapest, 1897. 40. o.; (2) Rimócziné Hamar Márta-Rimóczi Gábor: Pascua Romanorum. A „*rómaiak legelője*”-ről, ahová az őshazát elhagyó magyarok betelepültek. In.: Irodalomtörténeti Közlemények. 1985. 89. évfolyam. 6. füzet. 650. o.; Marczali Henrik: Románia. In.: Budapesti szemle. 1916. 168. kötet 479. szám. 165. o.; (3) Rimócziné Hamar Márta-Rimóczi Gábor: Pascua Romanorum. A „*rómaiak legelője*”-ről, ahová az őshazát elhagyó magyarok betelepültek. In.: Irodalomtörténeti Közlemények. 1985. 89. évfolyam. 6. füzet. 651-652. o.; (4) Kristó Gyula-Barta János-Gergely Jenő: Magyarország története. Előidőktől 2000-ig. Bp., 2002. 84. o.; (5) Türk Attila régész nyilatkozata. Napok, évek, századok. Duna TV 2014. február 16. 10 óra 20 perc; (6) Szász Zoltán: Székelyek, szászok, románok a középkorban. In.: Erdély a történelemben. Csíkszereda, 1998. 53. o.; (7) Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 8. évfolyam, Budapest, 1897. 38. o.; (8) Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 8. évfolyam, Budapest, 1897. 38. o.; (9) Dr. Márton Jánossal beszélget Deregán Gábor: Agrárvilág és nemzettudat. In.: Honismeret. 14. évfolyam. 1986/5. 33. o.; (10) Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 8. évfolyam, Budapest, 1897. 38. o.; (11) Padányi Viktor: Vérbulcsú. Ausztrália, 1955. 6. o.; (12) Padányi Viktor: Vérbulcsú. Ausztrália, 1955. 7. o.; (13) Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 8. évfolyam, Budapest, 1897. 34., 36., 44. o.; (14) Dr. Kőszegi Frigyes: A történelem küszöbén. Bp., 1984. 56. o.

IV. Pásztorföld ősvidéke a Kárpátok térségében

(1) Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Bp., 1981. 120., 122., 124., 223. o.; (2) Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 8. évfolyam, Budapest, 1897. 39., 43., 48. o.; (3) Székely Zsolt: Barcaság múltja a régészet tükrében. In.: Honismeret. 1996. 2. szám. 8. o.; (4) [kurultaj.hu/.../a-\(hunok-balkani-haborui-a-keletromai-birodalom-adoztatasa/-letoltve](http://kurultaj.hu/.../a-(hunok-balkani-haborui-a-keletromai-birodalom-adoztatasa/-letoltve) 2014. április 3.; (5) Udvar-

helyi Olivér: Aniszi Kálmán: Magyar sorskérdések Erdélyben. Tanúságtevők II. In.: Honismeret. 2001. 4. szám. 109. o.; (6) A párisi folklorista kongresszus. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 12. évfolyam. Budapest, 1901. 256. o.; (7) Sebestyén Gyula: Az avar-székyel kapcsolat emlékei. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 10. évfolyam. Budapest, 1899. 25. o.; (8) Dr. Kőszegi Frigyes: A történelem küszöbén. Bp., 1984. 100., 108., 113., 310. o.; (9) Ujváry Zoltán: A magyar folklórkutatás kezdetei. Gyűjtési felhívások. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 116. évfolyam. Budapest, 2005. 42. o.

V. Pásztorok, hajdúk, betyárok: (1) Literarische Rundschau. Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág (Dömötör Sándor). In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 55. évfolyam. Budapest, 1944. 168. o.; (2) Andrásfalvy Bertalan: Párbajszerű táncainkról. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 74. évfolyam. Budapest, 1963. 57. o.; (3) Dr. Frenkel Bertalan: Hajdútáncz és régi magyar táncz. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 16. évfolyam. Budapest, 1905. 365. o.; (4) Dankó Imre: A hajdúnánási Testhalom mondája és a hajdúk eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 67. évfolyam. Bu-

dapest, 1956. 521. o.; (5) Literarische Rundschau. Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág (Dömötör Sándor). In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 55. évfolyam. Budapest, 1944. 168. o.; (6) Literarische Rundschau. Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág (Dömötör Sándor). In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 55. évfolyam. Budapest, 1944. 168. o.; (7) Andrásfalvy Bertalan: Párbajszerű táncainkról. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 74. évfolyam. Budapest, 1963. 69. o.; (8) Dankó Imre: A hajdúnánási Testhalom mondája és a hajdúk eredete. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 67. évfolyam. Budapest, 1956. 519. o.; (9) Szendrei János dr.: A hajdútáncz. In.: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 16. évfolyam. Budapest, 1905. 363. o.; (10) Andrásfalvy Bertalan: Őseink táncai. In.: Honismeret. VII. évfolyam. 1979/2. 7. o.

VI. Kurucok és huszárok: (1) Nagy László: „Nem jöttünk Égi hadak-útján ...”. Vázlatok és tanulmányok a XVII. századi kurucokról. Bp., 1982. 45., 62. o.; (2) Gáldi László: Huszár szavunk bizánci kapcsolatai. In.: Magyar Nyelv. 35. évfolyam. 1939. 163. o.; (3) A honfoglalástól a polgári forradalom és szabadságharc végéig (Csongrád Megye Évszázadai. Történelmi Olvasókönyv. 1. 1985. 157. o.

Feliu-Ferrer Maria Isabel Szerelmes szempár